

та Великою золотими медалями імені А. Швейцера, його ім'я внесено до "Золотої книги України".

В.Г. Ковешніков був головним редактором журналу "Український морфологічний альманах", членом редакційної колегії журналів "Архів анатомії" ("Морфологія"), "Український медичний альманах", "Вісник морфології" (Вінниця), "Проблеми остеології" та багатьох інших.

У 2009 році під його керівництвом була організована спеціалізована вчена рада для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора медичних і біологічних наук. З 2010 року і до останнього часу Володимир Георгійович працював на посаді професора на своїй кафедрі, де підготував не один десяток учнів, послідовників його наукових досліджень і передавав

свій безцінний досвід співробітникам.

Громадськість Луганська високо оцінила багаторічну і багатогранну працю професора Ковешнікова В.Г., обравши його Почесним громадянином міста.

Володимир Георгійович був людиною, що поєднує в собі високі моральні принципи з організаторськими здібностями, він володів іскрою таланту з беззавітною відданістю до улюбленої справи, чуйною, справедливою людиною і талановитим керівником.

Після важкої і тривалої хвороби 17 травня 2015 р. пішов з життя вчений і педагог В.В. Ковешніков. Це велика втрата для всіх нас.

Ім'я Володимира Георгійовича залишиться вічно в наших серцях.

Президія всеукраїнського наукового товариства анатомів, гістологів, ембріологів і топографоанатомів України, Редакція журналу "Вісник морфології"

УДК: 582.281.23:616-002

Гулько П.М., Гайдуков В.О.

Національний музей-садиба М.І. Пирогова (вул. Пирогова, 155, м. Вінниця, 21008, Україна)

С.С.ЮДІН - ГІДНИЙ ПРОДОВЖУВАЧ СПРАВИ ГЕНІАЛЬНОГО ВЧЕНОГО І ВЕЛИКОГО ХІРУРГА М.І.ПИРОГОВА

С.С.Юдін - лікар-мислитель, який мав полум'яне серце художника і душу великого гуманіста. Видатний теоретик і блискучий практик. Віртуозний хірург, який однаково блискуче володів і скальпелем, і пером. "Не помирай, поки живеш" - таким був девіз його життя. Саме йому належить видатна роль у розвитку трансфузіології і трансплантології, він напрацював оригінальні пропозиції щодо консервування крові, першим у світі застосував переливання фібрінолізної крові і справедливо вважається одним із основоположників сучасної анестезіології. Основний напрямок його діяль-

ності - невідкладна абдомінальна хірургія. Він зробив великий внесок у вирішення проблеми хірургії стравоходу, розробив оригінальний спосіб його відновлення, операція стала загальноновизнаною і знайшла послідовників у всьому світі. Це далеко не повна характеристика життя і діяльності хірурга, доктора медицини, професора Сергія Сергійовича Юдіна.

Наукові дослідження С.С.Юдіна були присвячені найактуальнішим проблемам хірургічної науки і практики. Основними його працями стали: "Спинномозкова анестезія" (1925), "Відновлювальна хірургія при непрохідності стравоходу" (1954), "Вибрані твори, книги 1-3" (1960-1962), "Етюди шлункової хірургії" (1965), "Роздуми хірурга" (1968). С.С.Юдін був почесним членом багатьох хірургічних товариств та міжнародних асоціацій хірургів Америки і Великобританії, почесним доктором Сорбонни тощо [5].

С.С.Юдін став одним із гідних продовжувачів справи великого М.І.Пирогова. Він все своє життя вчився у нього, захоплювався геніальними відкриттями, підходив до них з позицій нового часу і нових можливостей медицини, творчо розвинув багато Пироговських основ військово-польової хірургії, активно вивчав і популяризував життя і безсмертну наукову спадщину свого геніального вчителя.

Хірурги М.І.Пирогов і С.С.Юдін були людьми різних епох, жили і працювали в умовах різного рівня розвитку медичної науки, але їх об'єднували такі спільні риси як відданість своїй справі, чесність, велика працездатність, неймовірна наполегливість, високий гуманізм

і величезний патріотизм. Згодом, маючи за плечима великий досвід роботи, С.С.Юдін дасть вражаючу оцінку особистості М.І.Пирогова та об'єктивно і точно визначить його місце у світовій медицині як хірурга-клініциста і воєнно-польового хірурга: "Я не помилюся, стверджуючи, що у середині XIX століття Пирогов був найвидатнішим хірургом Європи, а як хірург воєнно-польовий, Пирогов не мав собі рівного в усі століття, влюбій країні, в усіх народів" [4].

Сергій Сергійович Юдін народився 1891 року в Москві, у сім'ї технічного директора фабрики, яка виготовляла відзнаки для військовослужбовців. Він успішно закінчив гімназію, вирізнявся серед учнів глибокими знаннями, любов'ю до мистецтва, музики, театру, грав на скрипці у симфонічному оркестрі. Згодом, обравши своєю професією медицину, саме скрипічні вправи допомогли йому розвинути дивовижну рухливість пальців, яка так необхідна хірургу.

Медичну освіту С.С.Юдін отримав у Московському університеті, куди поступив 1911 року. Він навчався у таких відомих хірургів як Р.І.Венгловський, І.К.Спіжарний, А.П.Губарев.

Величезне почуття патріотизму, яке не полишало С.С.Юдіна впродовж усього життя, змусило його у серпні 1914 року, у перші дні війни з Німеччиною, піти добровольцем до діючої армії.

Навесні 1915 року С.С.Юдін завершує навчання, отримує диплом і призначення на посаду лікаря 276 піхотного полку, а згодом начальника 101-го дивізійного санітарного загону при 67 піхотній дивізії. Тут він не обмежувався лише лікуванням хворих і поранених. Його часто можна було бачити в окопах, на передовій лінії, де він надавав допомогу та неодноразово ходив з розвідниками за лінію фронту. 15 червня 1915 року у бою під Барановичами С.С.Юдін отримав важке поранення і контузію, спочатку перебував на лікуванні у польовому шпиталі, а згодом у Москві. За участь у першій світовій війні він був нагороджений Георгіївською медаллю.

Після служби в армії С.С.Юдін працював в хірургічному відділенні санаторію для долікування поранених "Захар'їно", де оперував багатьох хворих з наслідками вогнепальних поранень, кістковим туберкульозом, патологією шлунково-кишкового тракту. Тут він робить резекції шлунка, одночасно з хірургічною практикою набуває досвіду лікування плевральних свищів, який узагальнив у своїй доповіді на XVI з'їзді хірургів у 1924 році. Однак самовіддане захоплення хірургією стало фатальним для його подальшої медичної практики у санаторії "Захар'їно". Нарком охорони здоров'я М.А.Семашко, відвідавши санаторій, наказав закрити хірургічне відділення і повністю віддати його для хворих кістковим туберкульозом, а С.С.Юдіну довелося шукати інше місце роботи.

З 1922 по 1928 рік С.С.Юдін працює хірургом фабричної лікарні у м.Серпухові, успішно виконує багато

складних як на той час оперативних втручань. Саме тут набув великого розвитку його талант хірурга-новатора, вченого і медичного адміністратора. Звідусіль до нього привозять важко хворих, адже С.С.Юдін часто оперував тих, від кого відмовлялися інші лікарі. Частими гостями С.С.Юдіна були медики з Москви, які вивчали його роботу, зокрема такі відомі хірурги як П.О.Герцен, С.І.Спакокукоцький, П.Д.Соловійов, Е.Г.Саліщев та інші. Після одного із таких відвідувань професор А.П. Губарев написав С.С.Юдіну: "Не стану від вас приховувати, що я досі знаходжуся під враженням від свого перебування у Серпухові і тієї титанічної хірургічної праці, яку я там побачив. Шановний, я мав розмову з колегами, і ми прийшли до висновку, що вас дійсно треба зупинити, адже не можна палити свічку з обох кінців...". У той час С.С.Юдін працював не просто багато і одержимо, він ніколи не брав відпусток, практично не відпочивав, про роботу забував лише на деякий час тоді, коли поринав у музику, літературу і мистецтво.

Успішно вивчивши питання щодо спинномозкової анестезії, С.С.Юдін узагальнює свій досвід в унікальній за інформативністю і обсягом дисертаційній монографії, ставши перспективним молодим хірургом і вченим. В 1925 і 1928 роках він перебуває у відрядженні в Німеччині і США, де знайомиться з досягненнями зарубіжної хірургії.

1926 року С.С.Юдін обирається приват-доцентом 1-го Московського державного університету на кафедрі факультетської хірургічної клініки професора М.Н.Бурденко, де читає курс лекцій з питань знеболення.

1928 року С.С.Юдіна призначають завідувачем хірургічного відділення Інституту швидкої допомоги ім. М.В.Скліфосовського, з 1931 року він професор, директор клініки і керівник кафедри невідкладної хірургії. За його керівництва клініка набуває світової відомості. Саме в Інституті швидкої допомоги ім. М.В.Скліфосовського сформувалася очолювана ним хірургічна школа [3].

Професор М.М.Фомін, який у довоєнні роки стажувався в Інституті ім. М.В.Скліфосовського, згадував: "Інститут і сам Юдін справили на мене величезне враження. Мені пощастило бачити і чути Сергія Сергійовича на початку розквіту його неперевершеного таланту. Тоді ще не були написані його видатні праці, отримані Державні премії, але уже переливалася посмертна кров, здійснювалися резекції шлунка, створювався штучний. Уже була надрукована його праця про спинномозкову анестезію, отримана премія ім. Ф.А. Рейна, він побував у Біра і Зауербруха в Німеччині, Чарльза і Уільяма Мейо в США. В одній із своїх лекцій С.С.Юдін з якоюсь особливою гордістю повідомив про те, що у Петербурзі наш великий співвітчизник М.І.Пирогов у кінці грудня 1846 року зробив першу операцію під ефірним наркозом, а у вересні 1847 року, біля оточеного аулу Салта (Дагестан), за 5 днів штурму зробив 100 операцій під ефірним наркозом. Він також розповів про перипетії бо-

ротьби американських дослідників ефіру за першість, трагедію Ч.Джексона, У.Мортоні і Уорена. Його лекції відзначалися оригінальністю, при цьому не втрачався їх основний зміст. Я спостерігав за однією його операцією. Це була звичайна резекція шлунка під спинно-мозковою анестезією, виконана впродовж 22 хвилин. Ніколи ні до, ні після я не бачив нічого подібного" [2].

С.С.Юдіна знала вся інтелігенція Москви. Його невгамовна життєдіяльність, пристрасть, артистизм у роботі, ерудиція, ефектна зовнішність, дивовижно рухливі довгі пальці привертала до нього увагу людей мистецтва. І дійсно, не багатьох відомих людей стільки разів зображували на полотні і в гіпсі, як Сергія Сергійовича. М.В. Нестеров, О.І. Лактіонов, Кукринікси, В.І. Мухіна - це далеко не повний перелік художників і скульпторів, яких С.С.Юдін надихнув на створення живописних і скульптурних портретів. В кінці 30-х років в операційній Інституту ім. Скліфосовського неодноразово бували письменники, що стало поштовхом до написання ними багатьох літературних творів, зокрема відомої п'єси О.Є. Корнійчука "Платон Кречет".

Ідея переливання трупної крові з'явилася у Юдіна після знайомства з експериментальними працями В.М. Шамова. 23 березня 1930 року у клініку доставили знекровленого чоловіка 30-ти років із перерізними венами і одночасно труп людини, яка померла раптово від нещасного випадку. Юдін взяв кров трупа шприцом Елекера, яким зазвичай переливають донорську кров, і перелив її хворому, який був у стані агонії. Таким чином було перелито 420 мл цієї крові, і хворий став одужувати. У подальшому при Інституті створюється лабораторія, яка впродовж багатьох років займається заготівлею трупної крові і забезпечує нею всі лікувальні установи. Досвід переливання трупної крові був узагальнений Сергієм Сергійовичем в монографії "Трансфузія крові трупа людини" і низці наукових статей. Однак лише 1962 року за впровадження у медичну практику методу переливання трупної крові С.С.Юдіну посмертно була присуджена Ленінська премія [6].

З початком війни Інститут ім. М.В.Скліфосовського стає шпиталем. Поранених доставляють сюди вдень і вночі. С.С.Юдін та колеги-хірурги відпочивають лише по 3-5 годин на добу - це той мінімальний час, який необхідний для сну, щоб хірург не заснув під час операцій. Таке велике напруження духовних і фізичних сил не пройшло безслідно: С.С.Юдін пережив важкий інфаркт. Під час хвороби його відвідують друзі, колеги. Вони з боєм розповідають про те, що фронтові хірурги не вміють лікувати поранення стегна, і це часто супроводжується газовими гангренами. І він, будучи хворим, розпочинає підготовку письмових рекомендацій для військових лікарів під назвою "Про лікування вогнепальних поранень стегна". 1942 року рекомендації будуть видані з ілюстраціями І.А. Цанової. Слід зазначити, що впродовж війни С.С.Юдін опублікував величезну кількість таких брошур. Він також запропонував оригі-

нальну методику хірургічного оброблення вогнепальних поранень стегна, що мало значний ефект. За короткий проміжок часу С.С.Юдіну вдалося створити портативний ортопедичний апарат, який давав змогу "підвішувати" ногу пораненого для гіпсування. Апарати стали випускати серійно, і до кінця війни вони були уже в усіх лікувальних установах армії.

С.С.Юдін часто виїздив на фронт і оперував у воєно-польових умовах. Основним напрямком у лікуванні поранених С.С.Юдін вважав широке хірургічне оброблення ран, місцеве і загальне застосування сульфамілідних препаратів, глуху гіпсову пов'язку. Праці С.С.Юдіна з воєнно-польової хірургії 1942 року були удостоєні Державної премії, а за оборону Москви його нагороджують орденом Червоної Зірки.

Слава Інституту ім.Скліфосовського, зокрема щодо лікування важко хворих, поширювалася і за рубежом. 13 липня 1943 року до Москви прибула англо-американська делегація хірургів. Офіційною метою візиту стало вручення С.С.Юдіну диплома і мантиї почесного члена хірургічних товариств Англії і Америки. Преса писала, що це стало визнанням того факту, що С.С.Юдін є одним із великих хірургів світу.

Французька делегація медиків, яка 1946 року відвідала Інститут ім. Скліфосовського, у Книзі почесних гостей залишила такий запис: "Ми давно знали про репутацію С.С.Юдіна. Але треба було його побачити, щоб усвідомити високий рівень його кваліфікації і вражаючу життєдіяльність". Своїми працями і хірургічною діяльністю С.С.Юдін заслужив широке міжнародне визнання, високо підняв авторитет вітчизняної хірургії. В числі перших десяти хірургів він став дійсним членом АМН СРСР.

"Хірургія на роздоріжжі" - таку песимістичну назву мала стаття відомого хірурга С.П. Федорова, який у 30-х роках не лише очолював всю вітчизняну хірургію, але був одним із перших хірургів Європи. Стаття була написана у перші повоєнні роки. С.П.Федоров об'єктивно розкриває здобутки хірургії, акцентуючи на тому, що її блискучий розквіт в кінці XIX ст. на початку XX ст. був обумовлений двома великими відкриттями: знеболенням і асептикою. Успіх був величезний, однак сьогодні усі можливості вичерпані. Як результат - відсутність нових здобутків, наукова думка зайшла повністю у тупик, хірургія стоїть на роздоріжжі, без визначених реальних завдань і віддалених перспектив. Висновки щодо майбутнього хірургії - невтішні. На думку С.П.Федорова - зрушення можуть відбутися лише за умови, якщо у медицині з'являться нові відкриття на зразок наркозу і антисептики.

Стаття не залишилася непоміченою, вона схвилювала всіх хірургів. У відповідь С.С.Юдін виступив зі своєю життєстверджуючою статтею під назвою "Хірургія не на роздоріжжі", де переконливо доводить, що "перш, ніж приступити до характеристики нових загально медичних надбань, які збагатили і хірургію, подивимось, чи дійсно ресурси хірургів були вичерпані. Однозначно ні.

Подальше удосконалення суміжних спеціальностей і віднайдення допоміжних ресурсів зробило досить помітний вплив на розвиток і успіхи у хірургії. Здавалося, що найменше можна було чекати якихось змін у галузі чисто оперативної хірургії, адже саме цей розділ був найповніше вивчений і використаний хірургами-віртуозами донаркозної і долістерівської епохи. Та й стосовно шляхів і доступів до того, чи іншого органу, який потребує оперативного втручання, топографічна анатомія була використана повністю. Але з часом з'явилися нові, і смертність суттєво зменшилась. Позитивний вплив на розвиток хірургії мали також великі успіхи рентгенології. З'явилася особлива техніка - діатермічна електрохірургія, блискучих успіхів досягла хірургія головного мозку. Великого значення для розвитку нейрохірургії та всіх інших розділів хірургії мали удосконалення та відкриття в усіх інших галузях. Все це створило новий фундамент сучасної хірургії, на якому вона стоїть і успішно розвивається. Такими слід вважати, поперше, нові способи і методи хірургічного знеболення, поява успішних засобів і способів внутрішньотканевої антисептики, і, нарешті, переливання крові. Трансфузія крові зіграла вирішальну роль у порятунку багатьох категорій поранених, починаючи з полкових перев'язочних пунктів і медсанбатів. Без перебільшення можна відзначити, що якщо масове повернення поранених на фронті було головним із факторів перемоги, то трансфузію консервованої крові можна прирівняти до нових видів зброї і бойової техніки. І як військовій академії, артилерійські і авіаційні заводи забезпечили Червону Армію зброєю і досвідченими офіцерами, так інститути переливання крові задовго до початку війни підготували необхідні кадри, виробили складну техніку заготівлі і транспортування крові. Відомо, що переливання посмертної крові не знайшло свого широкого застосування в умовах великої війни, зате сам метод наштовхнув на думку щодо її консервування. Хірургія не вичерпала своїх можливостей і ресурсів, вона на працювала такі могутні, принципово нові можливості і ресурси, якими стали антибіотики і переливання крові" [4]. С.С.Юдін був великим оптимістом і вірив у невичерпні можливості людського розуму.

Водночас він знову і знову повертається до М.І. Пирогова, полемізує з тими, хто вважає його минулим медицини, розмірковує над причиною деяких його непослідовних рішень, намагається зрозуміти його як людину з усіма притаманними їй недоліками. Про це ми дізнаємося з іншої його праці "Штрихи до портрета М.Пирогова". Зупинимось на цьому детальніше. С.С.Юдін пише: "Безперечно, М.І.Пирогов - неординарна особистість, сильний характер, йому притаманні нечуваний патріотизм, величезна працездатність і небажання марнувати час на другорядні справи. Не применшуючи його величезних заслуг, я намагаюсь розповісти про Миколу Івановича як про людину, а не як про кумира, тим більше, що багато граней його особистості, риси ха-

рактеру розкриті не повністю. У літературі радянського періоду М.І.Пирогов представлений борцем з царизмом, революціонером і безбожником. Але це далеко не так. Насправді він був переконаним монархістом і людиною глибоко віруючою. Ось лише декілька моментів з його біографії.

1839 року М.І.Пирогов отримав запрошення зайняти кафедру хірургії у Санкт-Петербурзькій імператорській медико-хірургічній академії. Тут він створив хірургічну клініку на тисячу ліжок, що дало змогу не лише проявити свій талант, але і навчати студентів. На той час в академії працювали відомі у Петербурзі професори Х.Саломон і І.Буяльський, стосунки з якими у М.І.Пирогова не склалися. Саме тоді розпочалася його боротьба за пріоритет у науковій і практичній діяльності з професором І.Буяльським. Характерним є те, що М.І.Пирогов зустрічав найтепліший прийом у лікарів і студентів, однак з боку своїх найближчих колег бачив лише холодну ввічливість, змішану з прихованою заздрістю.

Загадкою є причина залишення М.І.Пироговим Академії у 46-річному віці. Не слід закривати очі на те, що І.Буяльський часто мстив, і мстив не найкращим способом, звинувачуючи М.І. Пирогова у плагіаті. Водночас більшість професорів Академії високо цінували його талант і підтримували його починання.

М.І.Пирогов був людиною сильного темпераменту. Він вважав, що якщо погляди членів конференції розходяться на саму науку, то у такій ситуації не може бути мови про дружні стосунки. Це виклик, безперечно, сильного, бойового характеру.

В оточеному Севастополі Пирогов завершив свій 30-річний термін державної служби, що по закону було межею (місяць служби у Севастополі зараховувався за рік). Ще й тому йому довелося покинути Академію. Але залишається незрозумілим, чому він не намагався влаштуватися на роботу лікарем цивільного відомства. Адже такий неперевершений спеціаліст був би окрасою любого університету Росії.

М.І.Пирогов писав у своєму щоденнику, що ставши попечителем навчальних закладів Новоросійського краю, управляв деспотично, але справедливо. Після нетривалого перебування у Новоросійському краї, Пирогов був направлений попечителем Київського навчального округу. За свої прями висловлювання він постійно відчував спротив зі сторони генерал-губернатора князя Васильчикова. Це призвело до відставки 13 березня 1861 року. Передбачаючи такий результат, Пирогов завчасно приготував шлях до відступу, придбавши маєток біля Вінниці, куди і поїхав з сім'єю. Там він оперував у селянських хатах і писав, що результати його хірургічної практики були набагато кращими, ніж у Академії.

Школа М.І.Пирогова невелика. Це професори П.Немерт і А.Кітер, які очолювали кафедру госпітальної хірургії після звільнення Пирогова з Академії. А також професор В. Караваєв, який працював у Києві. В.Оп-

пель пояснює це характером Пирогова, який був настільки захоплений своїми ідеями, що все, що суперечило його думці, вважав нісенітницею. Дивовижно, але це так: чудовий лектор, великий вчений, хірург-віртуоз, який стояв на чолі найбільшої клініки і анатомічного інституту Росії, а своїми ідеями захоплював не лише хірургів Європи, а й усього світу, майже не мав учнів. І все ж таки він залишив після себе більше, ніж школу: саме його працями була закладена основа всієї вітчизняної хірургії" [5].

По закінченню війни С.С.Юдін активно працює у клініці, багато оперує, читає лекції студентам. Здавалося, ніщо не віщувало трагедії. Але талановитий хірург С.С.Юдін, як і багато інших вчених, став жертвою сталінських репресій. 22 грудня 1948 року він був арештований по сфабрикованій "справі лікарів". Більше трьох років провів у Лефортово і в одиночній камері на Луб'янці, переніс повторний інфаркт, втратив всі зуби. Оголосивши голодування, домігся огризка олівця, яким писав на шматках газети. І в умовах допитів, одиночного ув'язнення написав на вільних від тексту місцях газети чудову книгу - "Роздуми хірурга".

У його книзі порушуються проблеми зв'язку науки і мистецтва, у ній роздуми про хірургію, чіткі характеристики її видатних діячів, оптимістична віра в невичерпні можливості хірургії і гірка сповідь про помилки, які коштували людям життя, думки про виховання і освіту молодих лікарів та чітке розуміння драматизму між догматизацією раз і назавжди прийнятими принципів і безперервним потоком нових ідей: "Хочеться своєю книгою, лекцією, веселим жартом і м'яким гумором побороти апатію, вивести з літургії. А впливаючи на живе почуття, відродити інтерес до наукового прогресу, високих прагнень і навіть благородних поривів. Однак роки, вік хірурга накладуть на все свою невмолиму печатку, поглиблюючи знання, підвищуючи ерудицію, але ослаблюючи віртуозність корифея. У рівній, вибудованій роками техніці, вже не буде блиску артиста, а в спокої майстра почнуть проглядатися не лише втома, але й незграбність, викликана віковими змінами ...". Водночас С.С.Юдін пише, як часто розповідав студентам про свої власні помилки: "за 35 років хірургічної діяльності у мене набралось більше десятка трагічних помилок, які я не зміг забути. Вони так глибоко вразили мою свідомість, почуття і совість, що згадуючи про них, я знову їх переживаю, як вчора, як сьогодні" [7]. Це так зближувало його з М.І. Пироговим, який ніколи не приховував своїх помилок і відверто зізнавався у них.

Написана по пам'яті, ця книга пронизана невичерпним оптимізмом і перспективою творчого життя. Близькі та друзі намагалися всіляко довести непричетність С.С.Юдіна до подій, у яких його звинувачували, та неодноразово порушували клопотання щодо його звільнення. Але С.С.Юдіна "на всяк випадок" все ж таки відправили подалі від Москви, до Новосибірської області.

Якщо С.С.Юдін любив називати роботи з вивчення

посмертної крові своєю "патетичною симфонією", то "Роздуми хірурга можна назвати його "незакінченою симфонією". Цей рукопис не був завершений. Праця писалася у несприятливих умовах, а передчасна смерть автора не дала йому змоги надати цій праці не лише текстової, але й композиційної завершеності. Рукопис складається з окремих фрагментів, думок, висловлювань стосовно творчого процесу взагалі і творчості лікаря, хірурга зокрема. У цій праці повною мірою розкрився літературний талант С.С.Юдіна. Широка ерудиція автора з питань мистецтва, живопису, скульптури, літератури, чудова пам'ять, яка давала змогу цитувати цілі сторінки поем, вміння переконати слухача - це рідкісний для лікаря дар. У "Роздумах хірурга" С.С.Юдін постав перед нами як філософ і вчений. Основна ідея книги полягає у глибокому переконанні, що між наукою і мистецтвом неможливо провести межу, що хірургія - це те ремесло, яке треба підняти до мистецтва, а мистецтво стримувати строгістю науки. Він намагався підкреслити, що справжній лікар не може працювати плідно, обмежуючи себе рамками вузького професіоналізму. Бути справжнім лікарем - це значить не лише знати свою справу, але й читати літературу, цікавитися мистецтвом, що збагачує лікаря і спонукає до удосконалення знань. Брак спеціальних знань - біда невелика і поправима. Знання - справа наживна. Брак природних здібностей - становище набагато гірше, тому що навіть великою старанністю неможливо поповнити те, чого не дала сама природа. І зовсім безнадійною є справа, коли нема або не вистачає любові до своєї професії, нема живого інтересу до справи. Любов до обраної професії повністю співпадає з бажанням постійно і багато працювати у своїй спеціальності, переборюючи перешкоди наполегливістю, зусиллями, волею [4].

Багато істинно великих відкриттів здійснюються великими людьми легко, тому що вони природно народжуються завдяки постійній роботі думки, як плоди виростають на дереві. Це не значить, що творча фантазія не має значення, навпаки, жоден талант не в змозі створити щось нове без участі наукової фантазії. Але у любово, навіть найсильнішого таланту обов'язково є своя зовнішня, так би мовити ремісничка сторона діяльності. Це технічна майстерність, практичний досвід, і великий запас знань. Геніальна ідея не може народитися у профана, випадкового дилетанта, який має поверхневі знання і невеликий досвід практичної діяльності.

Знову і знову постає питання щодо гармонійного поєднання науки і мистецтва, яке найбільше і найяскравіше виражене у хірургії.

Піднімати загальний культурний рівень лікарів-хірургів, прагнути до підвищення їх духовних запитів необхідно, тому що щодення лікарська праця стає монотонною, якщо вона триває впродовж років. А звідси один крок до того, щоб сама хірургія перетворилася з мистецтва у ремесло. І якими важливими не були б щорічні з'їзди і щотижневі засідання наукових хірургіч-

них товариств, вони все ж таки залишають нас цілковито у колі вузькоспеціальних професійних інтересів. Як прогулянки, полювання і спорт надзвичайно необхідні для збереження фізичного здоров'я, так театр, концерти, музеї, художні виставки необхідні для задоволення духовних запитів і для тієї духовної гімнастики, без якої знизяться і атрофуються творчі здібності [4].

У "Роздумах хірурга" С.С.Юдін неодноразово звертається до М.І.Пирогова як творця вітчизняної військово-польової хірургії. Ось так, у загальних рисах, він подає фундаментальні нововведення, якими військово-польова хірургія зобов'язана саме генію Пирогова:

1. Ефірний наркоз. Застосований ним вперше у світі на полі бою і одним із перших в Європі у госпітальній хірургічній клініці;

2. Гіпсова пов'язка. Масштабно застосовує її першим у світі на війні. Також одним із перших у світі застосовує її у хірургії взагалі. Під час Вітчизняної війни наші хірурги і союзники за допомогою пироговської гіпсової пов'язки врятували тисячі людських життів.

3. Сортування поранених як найважливіший принцип, який забезпечує можливість цілеспрямовано використовувати завжди дефіцитні на війні руки і сили хірургів. Визначені Пироговим у Севастополі чотири групи поранених можуть бути прийнятні і сьогодні як найдоцільніший напрямок першого робочого сортування при масовому надходженні поранених:

а) смертельно поранені і безнадійні, яким необхідний останній догляд;

б) поранені, яким необхідна невідкладна хірургічна допомога;

в) поранені, яким операція може бути відкладена на наступний день чи навіть пізніше;

г) легко поранені, стан яких дозволяє повернення до своєї частини після простої перев'язки.

Таке сортування мало попередити неминучий хаос, адже, як наголошував Пирогов, "бажаючи допомогти всім разом і без усякого порядку перебігаючи від одного пораненого до іншого, лікар втрачає зрештою голову, вибивається з сил і не допомагає нікому".

4. Розсіювання поранених та ізоляція важко інфікованих в окремі гангренозні відділення. Пирогов зробив це у перші дні по приїзду до Севастополя. У Західній Європі до цього прийшли лише з відкриттям Лістером антисептики, а почали застосовувати фактично лише у кінці франко-пруської війни 1871 року.

5. Кожний, хто читає пироговські розділи в "Основах військово-польової хірургії", бачить, що як за концепцією, так і за характером лікувальних заходів, Пирогов дуже наблизився до вирішення проблеми нагноєння ран, хоч останнє слово з цього приводу було сказане Лістером.

6. Знаменита Пироговська остеопластична операція гомілки стала початком усіх остеопластичних операцій на кінцівках і відкрила абсолютно нову і одну із блискучих сторінок ортопедичної хірургії.

7. Те саме можна сказати про тенотомії, які є чудо-

вими не лише за практичним значенням щодо перев'язування Ахіллового сухожилля, ці роботи показали важливе значення кров'яного згустку і його здатності до організації і відновлення порушеної цілісності тканин.

8. Величезну роль пироговських відкриттів у хірургії заперечувати неможливо, несправедливо було б також замовчувати і Пирогова-анатома. Уже перша його праця "Хірургічна анатомія артеріальних стовбурів і фасцій" створила йому всесвітню славу. Сам великий Вельпо у Парижі особисто не приховував свого захоплення автором цього оригінального відкриття.

Друга видатна його праця - це шість випусків прикладної анатомії і атлас розпилів заморожених трупів. Тут заново створюється вся топографічна анатомія. Неповторні препарати, виготовлені Пироговим для цієї праці власноруч, склали ще один чудовий атлас, який одразу розійшовся по європейських бібліотеках.

Однак це далеко не повний перелік праць М.І.Пирогова. Якщо до цього додати інтенсивну діяльність М.І. Пирогова з викладання патологічної анатомії, коли впродовж 14 років петербурзького періоду Микола Іванович здійснив 11 тисяч аутопсій, зокрема дослідив 800 трупів померлих від азійської холери, що стало чудовим матеріалом ще для однієї праці. Я не назвав атласу для судових лікарів, "Звіти" його петербурзької клініки, працю "Про щастя у хірургії", а також його першу самостійну роботу - докторську дисертацію. Я не міг детально зупинитися на кожній з цих праць, але думаю, що сказаного мною достатньо, щоб говорити про світові заслуги Пирогова" [4].

На засланні С.С.Юдін не занепавав духом, багато оперував, а в Новосибірську створив свою школу хірургів. 1953 року він був реабілітований, повернувся до Москви, але не мав ні роботи, ні житла. С.С.Юдін настільки змінився, що його важко було впізнати. На зустрічі з однодумцями Сергій Сергійович сказав: "Я повертаюся не для того, щоб реагувати на всякого роду плітки і чутки, не для того, щоб влаштувати гоніння і зводити рахунки, я повертаюся до свого рідного Інституту, щоб працювати ...". Але роки, проведені у тюрмах і на засланні, не пройшли для нього безслідно. Через рік С.С.Юдіна не стало.

Підсумовуючи, варто зазначити, що з ім'ям С.С.Юдіна пов'язане вирішення низки найважливіших проблем практичної хірургії. Це був великий вчений-новатор, праці якого отримали всесвітнє визнання. Він також зробив багато для дослідження життя, наукової діяльності і увічнення пам'яті М.І.Пирогова.

Основними його здобутками стали наступні: 1930 року в Інституті швидкої допомоги ім. М.В. Скліфосовського ним вперше була перелита трупна кров людині. Він приділяє велику увагу шлунковій хірургії, зробивши більше 17 тис. операцій. Запропонована ним модифікація пластики шлунка відома як операція Ру-Герцена-Юдіна. За 25 років роботи в Інституті ім.

М.В.Скліфосовського він зробив 600 операцій зі створення штучного стравоходу.

Ім'я Сергія Сергійовича Юдіна - видатного вченого, великого хірурга, сміливого експериментатора, патріота, який зробив великий внесок у розвиток вітчизняної медичної науки, по праву займає почесне місце серед відомих медиків світу [1].

9 вересня 1947 року у садибі Вишня, неподалік м. Вінниці, відбувся мітинг з нагоди відкриття музею М.І.Пирогова, на якому серед чисельних запрошених був присутній головний лікар Московської лікарні швидкої допомоги ім. М.В.Скліфосовського професор С.С.Юдін, який сказав надзвичайно зворушливі слова про М.І.Пирогова, а у "Книзі вражень" залишив такий запис: "Музей справді чудовий. Організатори з великою любов'ю і знанням зібрали всі найважливіші предмети, портрети і рукописи, які дали змогу послідовно

відтворити у пам'яті життя і творчість Пирогова. Не лише студенти і лікарі Вінницького медінституту постійно будуть навчатися і виховуватися у цьому музеї. Тут багато повчального і цінного знайдуть для себе і досвідчені хірурги, які люблять свою батьківщину і пишуться своїм великим попередником".

Слова хірурга, доктора медицини, професора С.С.Юдіна виявилися пророчими. Сьогодні Національний музей-садиба М.І.Пирогова є одним з кращих в Україні. З часу створення його відвідали біля восьми мільйонів екскурсантів з 186 держав світу. Він є навчальною базою для студентів Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, частими гостями Пироговського меморіалу є лікарі - учасники різноманітних конференцій, наукових симпозіумів, міжнародних форумів з найрізноманітніших проблем сучасної медицини.

Список літератури

1. Поздышева Н.С. Выдающийся советский хирург С.С.Юдин /Н.С.Поздышева //Сов. мед.- М., 1968.- С.145-147.
2. Фомин Н.Н. Воспоминания об учителе /Н.Н.Фомин //Воен.-мед. журнал.- М., 1991.- №10.- С.63-66.
3. Шилинис Ю.А. Выдающийся отечественный хирург /Ю.А.Шилинис, И.Е.Карнеева //Воен.-мед. журнал.- М., 1991.- №10.- С.60-63.
4. Юдин С. Размышления хирурга /С.Юдин.- М., 1968.- 300с.
5. Юдин С. Штрихи к портрету Н. Пирогова / С. Юдин //Врач.- М. 1993.- №1.- С.56-61.
6. Юдин С.С. Вопросы военно-полевой хирургии и переливание крови / С.С.Юдин.- М., 1960.- 268с.
7. Юдин С.С. Творчество хирурга / С.С.Юдин //Вестник хирургии.- М., 1961.- №12.- С.3-8.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2014

Гулько Петро Маркович - к.мед.н., доцент, заслужений лікар України, генеральний директор Національного музею-садиби М.І. Пирогова; +38 050 410-06-42

Гайдуков Віктор Олексійович - вчений секретар Національного музею-садиби М.І.Пирогова; +38 067 877-20-03
